

Kompetansesenteret for urfolks rettigheter

www.galdu.org

*...” til formål å øke kunnskapen om og
forståelsen for urfolksrettigheter og
samiske rettigheter*

En sammenligning av svensk og
norsk forvaltning av
landrettigheter på samerettens
område

Innledning

- Retts- og samfunnsutviklingen de siste 50 årene:
  - økt organisering og økt oppmerksomhet, nasjonalt så vel som internasjonalt, fra assimilering inn i storsamfunnet til økt fokus på selvbestemmelse og valgmuligheter
- Nasjonalt:
  - Vedtakelsen av etniske lover og etablering av folkevalgte organer, Sameting
- Folkeretten:
  - Vedtakelsen av SP art 27 fra 1966, ILO 169 fra 1989 som de mest sentrale
- Hva som skiller de to landene:
  - Synet på hva som konstituerer alders tids bruk og kravene til bevis og vurderingen av disse

Sameretten

- Egen rettsdisiplin
- Grl. § 110a, Sameloven 12. juni 1987, Reindrifstlov 9. juni 1978 og etnisk nøytrale lover og lovbestemmelser. Sml sentrale svenske bestemmelser; 1. kap 2 § 4 stk Regeringsformen, Rennäringslagen 1971:437
- Folkerettslige bestemmelser til beskyttelse av samenes rettigheter som urfolk og etnisk minoritet
- Som hovedoppgave, jfr tidligere Høyesterettsjustitiarius Carsten Smith: **skape et rettsvern så sterkt at samisk kultur kan leve videre i Norden**

Samere rettens bakteppe I

NORGE 1826- 1920

- Utenrikspolitisk nivå i 1826 da Norge i union med Sverige forhandlet med Russland om østsamenes situasjon.
- Fornorskingspolitikken: skulle styrke nasjonalfølelsen i forkant av unionsoppløsningen med Sverige
- Prinsipper om tålt bruk ble brukt for å nekte samene fiskerirettigheter, i strid med tidligere rettsoppfatning
- Samiske rettigheter brukt som brekkstang for å få til en grenseutvidelse østover etter 1. verdenskrig
- Begrepet samiske rettigheter ble erstattet med tingsrettslige rettigheter som alders tids bruk
- Gamle og ukorrekte teorier hadde lenge fotfeste: Yngvar Nielsens fremrykningsteori hadde betydning for rettspraksis helt frem til 1990- tallet.

Samere rettens bakteppe II

NORGE 1950-

- Økt organisering blant samene og økt fokus på samenes rettigheter som urfolk og etnisk minoritet internasjonalt
- Alta-saken 1979-81; samene gikk til sak mot vassdragsvesenet i Norge for å kjenne et vedtak om vassdragsregulering ugyldig, og viste til de skader dette ville medføre for samiske bosettingsområder. Saken fikk mye oppmerksomhet i media, gjennom store demonstrasjoner, sultestreik og okkupering av statsministerens kontor. Samene tapte saken i Høyesterett.
- Samerettsutvalgene 1984-2005. Utreder ulike samiske rettighetsspørsmål
- Obligatorisk fag Uit 1991-92, valgfag Uio
- Sameloven 1987 opprettet Sametinget, grunnloven § 110a 1988, ILO nr. 169 vedtatt 1989, ratifisert av Norge 1990
- Menneskerettighetsloven 21. mai 1999 nr. 30 – inkorporerer SP art 27.
- Forslag til Finnmarkslov – foreslår opprettet et nytt forvaltningsorgan til forvaltning av naturressursene i Finnmark fylke. Kritisert for ikke å være i overensstemmelse med samenes rettigheter etter folkeretten
- Nordisk Samekonvensjon – et arbeid for å gi samene i Norden de samme rettigheter

Samerettens bakteppe III

SVERIGE 1950-

- Sammenlignet med 1800-tallet ble urminnes hävd erkjent i større utstrekning enn i dag
- Laget en rekke utredninger fra 1950-tallet og til i dag; Sveriges holdning er at rettighetsspørsmålene må utredes før samene kan gis noen rettigheter til land og vann. Norge har både gjort utredninger og forpliktet seg politisk og juridisk gjennom ILO og vedtakelsen av menneskerettighetsloven som inkorporerer SP art 27, og er dermed også kommet lenger enn Sverige i prosessen med å gi samene de rettighetene de har krav på.
- Ikke ratifisert ILO konvensjon nr. 169 da Sverige ikke kan oppfylle konvensjonens krav om å gi samer eiendomsrett til de områdene de tradisjonelt har rådet over/bebodd, jfr art 14 nr. 1, 1. setning.
- Verken domstol eller statlige myndigheter har innrømmet samene særlige rettigheter til land med urminnes hävd som begrunnelse. Svenske domstoler anerkjenner ikke muntlige kilder som bevismateriale og tar ikke tilstrekkelig hensyn til rettighetens art ved tolkingen av om urminnes hävd foreligger i saker som omhandler reindrifta.

Folkerettslige bestemmelser

- Forholdet mellom nasjonal rett og folkeretten;
  - i utgangspunktet to ulike rettssystemer, der folkeretten må gjøres til en del av den interne retten (gjennomføres) for å kunne legges til grunn der.
- FN konvensjon av 1966 om sivile og politiske rettigheter art 27;
  - beskytter samene som etnisk minoritet, deres språk, kultur og religion. Rett til materielt kulturvern, dvs krav på de økonomiske og fysiske forutsetninger for at kulturen skal leve videre. Innebærer også rett til positiv forskjellsbehandlingen om nødvendig for kulturvernet
- ILO konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater;
  - Art 14 om landrettigheter: Gir rett til eiendomsrett/besittelsesrett for de områder samene tradisjonelt har rådet over/bebodd. En tolking av begrepet "lands" gjør at overflategrunnen med trær og stein omfattes. Ikke- saltvannsområder er trolig omfattet, men ikke rettigheter til saltvannsområder.
  - Art 15: Saltvannsområder er trolig omfattet etter denne bestemmelsen. Gir samene en medbestemmelsesrett over utnyttelsen av saltvannsområdene.

Tingsrettslige bestemmelser:

- Viktig utgangspunkt:
  - Ulike typer rettigheter kan gi ulik type rådighet, og være ulikt vernet mot inngrep.
- Eiendomsrett og bruksrett
  - Eiendomsretten en restrett, med rett til å råde over den fast eiendom, positivt så vel som negativt, faktisk og juridisk. Bruksretten er en særskilt avgrenset rett over annen manns eiendom
- Alders tids bruk/urminnes hävd
  - Bruk, viss tid, god tro jfr Selbuddommen Rt 2001 s 1229. Brukens varighet kan variere, i Sverige bruk i minst 90 år (Skattefjällsmålet), i Norge ingen absolutt minstetid.
- Sedvanerett
  - Fast praksis eller tradisjonell handlemåte i troen på at man utøver en rettighet
- Rettsvern
  - Vern mot inngrep, eks ved ekspropriasjon

Rettspraksis I

NORGE

- Altevann Rt 1968 s 429
  - I en tvist med det norske vassdragsvesenet vinner svenske samer frem med erstatningskrav for tap av beite- og fiskemuligheter på bakgrunn av alders tids bruk. Første gang reindriftenes rettsgrunnlag kan betraktes som uavhengig av lov.
- Kåfjord Rt 1979 s 1283
  - Spørsmål om rett til slakting på privat grunn kan hjemles som del av alminnelig reindriftsrett eller følger av rettigheter opparbeidet gjennom alders tids bruk. Reindriftssamene tapte saken på begge punkter, men dommen viser til Altevanndommen fra 1968 og slår fast at reindriftsrettens rettsgrunnlag er uavhengig av lov.
- Altasaken Rt 1982 s 241
  - Et spørsmål om gyldigheten av vedtaket om regulering av Alta- Kautokeino vassdraget. I praksis et spørsmål om saksbehandlingens forsvarlighet og domstolenes prøvelsesrett. Påstandene om uforsvarlighet i saksbehandlingen og at vedtaket var i strid med folkerettslige bestemmelser kunne prøves, med det resultat at reguleringsvedtaket stod seg (påstanden om at vedtaket var ugyldig førte ikke frem). Dommen viser til tidligere rettspraksis og sier at samenes næringsutøvelse nyter et ekspropriasjonsrettslig vern.

Rettspraksis II

- Mauken Rt 1985 s 532
  - Tvist mellom forsvaret og reindriften om forsvarets virksomhet hadde overskredet tålegrensen i forhold til reindriftnæringen i området. Saken var foreldet, og samene tapte saken. Det interessante er domstolens syn på opphold i bruken av et område til reindrift. Svenske samers bruk av det aktuelle området frem til 1923 ble ansett for å skape grunnlag for norske samers bruk fra 1957 og fremover. Det var samene som sådan som hadde ervervet rettigheter. Sammenlignet med Skattefjällsdommen ble ikke opphold i bruk og årsakene tildette engang vurdert. (Dommen er ikke til hinder for at bestemte grupper samer kan opparbeide seg eksklusive tingsrettslige rettigheter etter alders tids bruk eller sedvanerett.)
- Korsjøfjell Rt 1988 s 1217
  - Tvist om utstrekningen av et vinterbeiteområde innenfor et reinbeitedistrikt. Grunneier vant frem med at reindriftsloven ikke omfatter beiterett på alle områder innenfor et reinbeitedistrikt. Reindriftenes rettsgrunnlag ble ansett å hvile på de *privatrettslige forhold* mellom reineier og grunneier, med henvisning til Lappekommisjonens utredning fra 1892 der det ble påstått at distriktsinndelingen ikke var en grense for samenes rettigheter. Dette til tross for at grensedragning for samiske rettigheter stod sentralt i arbeidet med utredningen.
- Aursund Rt 1997 s 1608
  - Saken gjaldt en tvist om retten til beite. Reineierne får ikke medhold i at de har beiterett opparbeidet gjennom alders tids bruk. Det interessante er at en dom fra 1897 får sentral betydning som bevis for bruken av beiteområdene i saken, der deler av det samme tvisteområdet var gjenstand for vurdering. Begrunnelsen for å bruke den gamle dommen og dermed legge datidens bevisvurdering til grunn er nærheten til bevisene. Problemet med en slik tilnærming er at datidens teorier om og syn på samene ikke er holdbare i dag, og at dette kan ha virket uheldig inn på bevisene og dermed bevisvurderingen i saken.

Rettspraksis III

- Selbu Rt 2001 s 769

Twist mellom reineiere og grunneiere om retten til beite i private utmarksområder. Reineierne vinner frem, tilerkjennes retten til beite med hjemmel i alders tids bruk. Plenumsdom, prinsipielle uttalelser. Sier noe om vilkårene for alders tids bruk; **bruk, viss tid, god tro**. Anerkjenner at rettsgrunnlaget alders tids bruk må tilpasses det enkelte rettsområde og rettighetens art – med andre ord må domstolene ved vurderingen av om alders tids bruk foreligger ta hensyn til reindriftens særpreg, som skiller seg fra landbruket særlig med hensyn til reindriftnas bruk av store arealer, der bruken varierer etter vær- og beiteforholdene. Ved vurdering av bevis må det tas hensyn til samenes muntlige historiefortelling, den nomadiske livsførsel og at bruken av organisk materiale gjør at samene har etterlatt seg få spor i naturen. Høyesterett sier at mangel på skriftlige kilder og konkrete spor i naturen ikke må tolkes mot samene, men at bevisene må tilpasses den samiske kulturen. Ved vurderingen av god tro må det tas hensyn til mulige misforståelser mellom det norske og det samiske. Sier uttrykkelig at samene er et urfolk. Dommen påpeker at domsresultatet samsvarer med folkeretten, men bruker ikke folkeretten til å avgjøre saken.

- Svartskog Rt 2001 s 1229

Twist mellom staten og befolkningen i Manndalen i Kåfjord om eiendomsretten til et utmarksområde kalt Svartskogen. Dommen er den første som erkjenner kollektiv eiendomsrett til et bygdefolk, for det meste samer, på bakgrunn av alders tids bruk. Dommen konkluderer med at befolkningen i Manndalen siden 1879 har utnyttet alle de bruksmåtene Svartskogen gir adgang til. Sitat, s 14 i dommen: *" I stikkords form preges bruken av **kontinuitet**, at den har vært **altomfattende og intensiv**, og av **fleksibilitet**. Kravet både til brukens **omfang og varighet** for erverv av eiendomsrett er etter dette oppfylt."* (min utheving) Deretter gjennomgås kravet til god tro, der det påpekes at det må tas hensyn til eventuelle misforståelser i forholdet mellom samer og nordmenn, slik som også påpekt av Høyesterett i Selbu dommen. Da kravet til god tro også anses oppfylt, anses befolkningen i Manndalen å ha ervervet eiendomsrett til Svartskogen.

Rettspraksis IV

SVERIGE

- Skattefjäll 1981

En sak om eiendomsretten til visse fjellområder i Jämtland/Härjedalen, der reindrifstøvere hevdet skattemannarrett til områdene, en form for eiendomsrett, med rettslig grunnlag i blant annet urminnes hävd. Staten vant frem med sitt krav på eiendomsrett til de aktuelle områdene. Dissens, dvs ikke en enstemmig dom. Uttalelser om reindriftens rettsgrunnlag, som ble omtalt som urminnes hävd. Reindrifstretten omtales også som en sterk bruksrett, som har beskyttelse ved ekspropriasjon tilsvarende eiendomsretten.

- Härjedalen 2002?

Twist mellom noen samebyer og grunneiere om beiteretten til bestemte områder i Härjedalen, etter urminnes hävd. Samebyene tapte da Hovrätten kom til at urminnes hävd ikke forelå. Høyesterett fikk saken til behandling etter overklaging fra samebyene, men avviste den og dommen fra Hovrätten ble stående. Spesielt kravet til kontinuitet var ikke oppfylt da samebyene hadde brukt områdene med ulik frekvens i det aktuelle tidsrommet. Opphold i bruk i perioden 1873-1918 og bakgrunnen for dette diskuteres ikke, sml Maukendommen.

Oppsummering

- Utvikling i synet på reindrifftsretten – fra næringsrett til tingsrettslig rettighet
- Vurderingen av om alders tids bruk og urminnes hävd foreligger tar utgangspunkt i bruken, utøvet over en viss tid og i god tro – men vurderingen av brukens kontinuitet og intensitet samt synet på bevis og vurderingen av disse er ulik
- Forskjellen mellom norske og svenske domstoler kan oppsummeringsvis sies å være at de svenske ikke legger tilstrekkelig vekt på reindrifftsens særpreg og hensynet til den samiske kultur – i motsetning til norske domstoler gjennom Selbu dommen og Svartskogdommen fra 2001
- Plenumsdommen fra 2001 (Selbudommen) vil følgelig være retningsgivende for rettspraksis i Norge i fremtiden med hensyn til hva som skal til for å oppnå rettigheter etter alders tids bruk

Kilder

- Artikkel "Russerfrykt og norsk statshovmod" av Torbjørn Kalberg. Klassekampen 14. februar 2004
- Studier i reindrifftsrett, 1997. Kirsti Strøm Bull.
- Samerett , 2002. Susann Funderud Skogvang.
- Artikkel "Samernas rätt och statsmakten."
Sammanfattning av justitierådet, jur.dr Bertil Bengtsson,
bok med samma namn.
- "Urbefolkningsperspektivet i rättstvister om
landrättigheter", Diedut nr. 3 2003. Maria Askheimer
- Diverse utredninger fra samerettsutvalget